Wake up! Live, dog! I said to Mars; as I knelt down he sprang from my shoulder and together we said off down the road at full pelt. Behind us, Diminishing now in the distance arose an immense roar of laughter "(I. Murdock, Underbet Net, ch. XVI)

This exaggeration means the speed with which the boy ran. I think, never to find myself in Rome but at the dead season. (W.S. Maugham" Complete Short Stories").

Usually in Rome there are a lot of people but at the time of the year when the hero gets there, the streets are deserted. Therefore, this characteristic is used - the dead season.

"As the Pegasus righted herself I got up, half strangled with the brine I had swallowed and wet to the skin (W. Foster "Pages from a Worker's Life " ch. II)

4. The phrase Noun + Verb.

As examples have shown, this type of hyperbole is most often found in stable phrases or completed expressions:

One heart is broken; When hell freezes; When pigs fly; Till Kingdom come; One would give one's ears (eyes, eyeteeth, right hand) to ...; It's raining pitch forks; The rain comes in torrents; More than one can shake; It will last one's time; Tomorrow comes never; One would give the world to know; One's blood turned to ice;

Thus, the stylistic device of a hyperbole is most often expressed by a word combination of the type V + N; N + N; Ad + N; or if the type of N + V is most often represented by a whole sentence or a stable phrase.

In conclusion it should be noted that in terms of parts of speech hyperbolas are represented, basically, by two parts of speech - numerals and hyperbolas, represented by nouns. In terms of composition, they can be single-component and multi-component expressed combinations or whole sentences. Very widely hyperbole is used in the composition of stylistically marked phraseological units.

Also we may quote that hyperbole is one of the most widely used figures of speech in everyday language, in literature . It is an effective communication tool that is used to catch the attention, to emphasize a contrast or even to deceive of idea of the readers.

Literature

1. Vallins G.H. Good English how to write it. - L.: 2006.
2. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. –Москва: 2000.
3. Dark T.A. Van. "Text and context. Exploration in the semantic and pragmatics of discourse. "L., N.Y. Longman, 1989.
4. Galsworthy. " Janet"; "The Man of property" - M.: «Progress»,1975.
5. Gerald Darrel. " My family and other animals". - M.: «Высшая школа» 1987.
6. Maugham M.S "Cakes and Ale". - M.: «Прогресс», 1980.
7. Th.Dreiser. "Sister Carrie''"Twelve man" ."The Financier". -M.: «Высшая школа», 1982.

РЕЗЮМЕ

Ушбу маколада стилистик троп - гиперболанинг структуравий жихатлари ўрганилган. Ўрганилган материаллар гиперболанинг оддий, қўшма, бир компонентли, куп компонентли , мустакил ва бошка стилистик троплар аъзоси сифатида қўлланиладиган жихатлари мавжудлигини кўрсатди. Бу маколада гиперболанинг гап бўлаги сифатидаги ва таркибий жихатлари адабий текстлардан олинган мисоллар асосида таҳлил этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются структурные типы гиперболы как стилистического приёма. Исследованный материал показывает широкое разнообразние структуры типов, гиперболы, простые, составные, однокомпонентные, многокомпонентные, независимые и как составной части других стилистических приёмов. В статье анализируется типы гиперболы выраженные разными частями речи и компоненты на основе примеров из художественной литературы.

SUMMARY

The article is an attempt in investigating the structural types of hyperbole as a stylistic device. The language material that we've surveyed indicates that hyperbole is presented by a wide variety of structural types: simple, complex, single-component, multicomponential, independent and as a part of other stylistic devices. The structural types of hyperbole expressed by different parts of speech and components have been analyzed on the basis of fictional texts.

Ádebiyattanıw

"МИНГ БИР ҚИЁФА" РОМАНИДА ЗАМОНАВИЙ АЁЛ МУАММОСИ

Н.Н.Азизов- *ўқитувчи*

Андижон давлат университети

Таянч сўзлар: ижтимоий шахс, роман, композиция, персонаж, параллел вақт.
Ключевые слова: социальный человек, роман, композиция, персонаж, параллельное время.
Key words: social person, novel, composition, personage,parallel time.

XX аср ўзбек адабиётида яратилган аёл персонажларининг тадрижий ўзгариб боришини давр эврилишлари, кишилар руҳиятидаги ўзгаришлар, аёл шахсига муносабатнинг шарқона қарашлардан чекиниб, ҳукмрон мафкура сиёсатига мослашуви, шунингдек, адабий авлоднинг янгиланиши билан изоҳлаш мумкин.

Жадид драмаларида ижтимоий фаолликка интилган, маърифатсизлик туфайли саодатга эриша олмаган аёллар образи яратилган бўлса, Қодирийнинг Кумуши, Чўлпоннинг Зебиси характерида ижтимоий фаолликка интилиш эмас, соддалик, итоаткорлик кузатилади.

"Ўткан кунлар" романида Кумуш Қутидор ва Отабекни қутқариш воқеасидан ташқари ҳеч бир жойда ижтимоий фаоллик кўрсатмайди. Қадим шарқ аёллари сингари "ҳарам ичида" оддий турмуш ташвишларига андармон иффатли, итоаткор аёл. Ижтимоий муҳит таъсиридан чиқа олмаслик, ота амрига бўйсуниш Зеби образи фожеасининг ҳам бош сабабидир. "Меҳробдан чаён" қаҳрамони Раънода эса эркакларга хос жасорат, ижтимоий фаоллик (отинбибилик қилиши), жамият меъёрларига исён (хон ва отасига қарши чиқиш) кўзга ташланади.

1927-йилги "ҳужум" ҳаракати, колхозлаштириш сиёсати, рус босқинининг халқимиз кундалик ҳаётига таъсири натижасида жамиятда ижтимоий фаол аёл қатлами шаклланишига замин яратилди. Натижада бадиий адабиётга меҳнаткаш, комсомол, вазифа жиҳатидан эркаклар билан тенглаша олган иродали аёллар образи кириб келди. Саида, Мунисхон, Гулчеҳра, Ҳафиза каби образлар яратилдики, улар ташаббускорлиги, ижтимоий фаоллиги билан юқоридаги образлардан ажралиб туради.

XX асрнинг сўнгги чорагига келиб, аёл шахсига муносабат тубдан ўзгарди ва бу бевосита бадиий адабиётда ўз аксини топди. Совет давридаги аёллар образида сунъийлик, реал воқеликдан йироқлик, намуна учун яратилганлик кўзга ташланади. Айни хусусиятлар туфайли бу образларни кейинги авлод вакиллари қабул қила олмади. Адабиётда ижтимоий фаол аёл шахсига танқидий нуқтайи назардан қараш, уларнинг фаолиятидаги камчиликларни тасвирлаш ҳоллари кузатилди. Жумладан, Омон Мухторнинг

"Минг бир қиёфа" романидаги Гулҳумор образи ижтимоий фаол, карера учун аёллик хусусиятларини бой берган, ўз даври сиёсатига кўр-кўрона эргашган аёл тарзида гавдалантирилди.

Гулхумор романдаги иккинчи ҳикоят қаҳрамони. Роман уч мустақил – бир-бирига боғлиқ эмасдай туюлган ҳикоятлардан таркиб топса-да, зукко ўқувчигина ҳикоятлардаги шаклий ва мазмуний алоқадорликни англай олади. Айнан Гулҳумор образи биринчи ва иккинчи ҳикоятларни боғлашда муҳим бадиий-эстетик функция бажаради. Унинг Абдулла Ҳакимга тегишли шеър дафтарни Садиржонга келтириб бериши биринчи ҳикоятда якун топгандай туюлган воқеаларнинг иккинчи ҳикоятдаги давомийлигини таъминлайди. Абдулла Ҳаким ва Гулҳумор тақдирининг ўхшаш жиҳати шундаки, Абдулла Ҳаким тақдир синовига кўниб, онгли равишда ўзлигини, асл қиёфасини йўқотса, Гулҳумор ўзи англамай, аммо ички хоҳиш туфайли қиёфасизликка юз тутади. Адиб ўзликни йўқотиш, минг бир қиёфага кириб турланиш жараёнини икки қаҳрамон воситасида тадрижий ва ҳаётий тасвирлайди.

Ҳиссиётларга ишонувчанлик, итоаткорлик, тутқунлик, хокисорлик Шарқ аёли учун хос бўлиб, жамиятда хукм сураётган сиёсат, карьера масалаларига тўқнаш келганда аёл киши севги томонда туриб, қалб амрига қулоқ солган ва ҳислари, оиласи учун курашган. Унинг учун ҳаёт мазмуни вафо, садоқат, эркак шахсига итоат бўлиб, давлат, сиёсат, ижтимоий зиддиятлар унга билвосита алоқадорликда, тасвирланган. Гулҳуморда эса бу ҳол аксинча, ўзи ишонган тузумга садоқати, худбинлик, карьерасини шакллантиришга интилиш кучли.

Романга Гулҳумор ақлли, содда, самимий икки ўт орасида қолган, қайси йўлнинг тўғрилигини мушоҳада қилишга ожиз қиз сифатида кириб келади. Муаллиф Гулҳуморни ўқувчига таништирар экан, унинг кўзлари мунгли, аммо чақноқлигига урғу беради. Гулҳуморнинг ёшлик давридаги қийинчиликлар, ота- она ва бобоси ўртасидаги зиддиятлар таъсири – кўзларини мунгли қилган бўлса, чақноқлиги барча инсонлар каби ҳаётга муҳаббат, тўғри йўлни топишга интилиш натижаси. Унинг ота-онаси ва бобоси яхшилик ва ёмонлик палласининг икки томони: ота-она комунистик партия рамзи, шу билан бирга унга кўр-кўрона ишонган, атрофдаги воқеаларни ҳис қилиш ва идрок этишдан маҳрум персонажлар. Бобоси эски зиёли, яхшилик соғинувчи, аммо ўзини ҳимоя қилишда ожиз. Икки ўртадаги конфликт қаҳрамонлараро, у эса муҳит конфликтини вужудга келтирган. Бобонинг китоблари Гулҳуморнинг онаси томонидан ёқиб юборилиши зиддият чўққиси, ечимда эса икки томон ҳам мағлубиятга юз тутади (бири ҳалок бўлди, иккинчиси зоҳиран ва ботинан кўр, кар бўлди). Гулҳумор ана шу зиддиятлар ичида вояга етган авлод. У ҳар икки йўл – эзилган, бечораҳол "тарих" бўлиш, ёки ҳеч нарсани эшитмай, кўрмай шунчаки итоат этишда ҳам маъно кўрмайди, уларни рад этади. Унинг Садиржон олдига шифо сўраб бориши аслида ўзини, аёллик бахтини қутқариб қолишга ҳаракат.

"Садиржоннинг гапига жавобан ҳеч нарса демади. Маъқулламади. Эътироз ҳам билдирмади. … У бироз инжиб, озор чекканми инсонга ўхшарди. Шунинг баробарида, алланечук мағрур ва бепарво эди"[2:84]. Бироз инжиб озор чекиши Садиржон билан тортишув сабаб, мағрурлик ва бепарволик ўзи ишлаётган Тарих ва Маданият ташкилотидаги тутум ва шароит (тарих ва маданиятни гуллатиш шиори остида қадимий обидалар – масжид ва мадрасаларни бузиш, минг йиллик кўркам –ҳовузларни кўмиб ташлаш, қабристонларни топташ, ота-боболардан қолган эски китобларни ёқиш) таъсири.

"...Бундай нарсалар бидъат, хурофот, эскилик сарқити дейишади. Шулар бўлмаса, халқ бахтли яшайди, ўтмишни қўйиб, келажакни ўйлаш керак дейишади" [2:84]. Мазкур нутқдан Гулҳумор руҳиятига ташкилотдагилар таъсир ўтказаётгани, унинг эса ҳамкасбларига бефарқлик билан эргашаётганини англаш мумкин. Нутқнинг мен эмас, "улар дейишади" тарзида ифодаланиши Садиржонга бу ишларда дахли йўқлигини таъкидлашга хизмат қилади. Асардаги "Гулҳумор уни ёқтиради, лекин ишни ундан кўпроқ яхши кўради" [2:84] жумласи муаллиф томонидан қаҳрамон олдига бир томонни танлагандагина ечими мавжуд бўлган муаммо – карьера ёки севги шаклининг қўйилишидир. Бир йўлни танлаш зарурияти конфликтни янада кучайтиради. Қаҳрамон китоб ва чашма воситасида севги томонга қадам қўйгандек бўлсада, шифо топган чашмани кўмилиши ва бунга нисбатан бефарқлик, уни ота-онаси томон (ижтимоий муҳит)га яқинлаштиради. Чашма рамзий образ сифатида Гулҳуморнинг характеридаги ўзгаришларни, Садиржонни, тарих ва маданият ташкилоти қарашларини ва улар ўртасидаги конфликтни вужудга келтириш сабабларини бадиий тадқиқ этиш учун восита вазифасини бажаради. Композицион жиҳатдан эса чашма – маданият, ўзбек халқи қадрияти, шифо ва ўзликни сақлаб қолиш манбаи. Гулҳумор ва унинг типидаги одамлар ўзлари шифо топган маданиятни "кўмиб" ташлаганликлари учун ҳам ёвуз ва қиёфасиз.

Романда параллел тасвир – директор хонасида бўлган иккинчи суҳбат ва Садиржоннинг туши воситасида муаллиф бир томондан Гулҳумор руҳиятидаги эврилишлар сабабини келтирса, иккинчи томондан Садиржоннинг ушбу ҳолатда ожиз, ҳаракатлари самарасиз, фақат томошабин бўлиб қолганини кўрсатади.

Гулҳуморнинг қиёфасизлик ҳолатига тушаётгани нутқидаги ўзгаришлар орқали ифодаланади. Садиржон билан илк танишган кезларида содда, самимий қиз бўлган Гулҳумор нутқида аёлларга хос назокат, эркаланиш, вазиятдан айёрона чиқиб кетиш холлари кузатилса, унинг Гулҳумор Хамраевнага айлана бориши нутқ қурилишидаги қисқа ва лўнда гапириш, мақсадини аниқ баён этиш билан кўзга ташланади.

"Эртадан қайтиб олдинги ўз ишингизга ўтасиз, Ботирака, – деди у. Ўйин эмас йигитча гап! Менга ишонинг… лекин ҳозир сизнинг менга ёрдамингиз керак…" [2:117]. Жумладаги "йигитча гап" Гулҳуморнинг аёллик мақомидан чиқиб, буйруқ берувчи мақомига ўтганлигини, эркак шахсига тақлидни кўрсатади.

Қалб иккиланиши ҳикоят сўнгигача муаллиф томонидан "ушлаб" турилади. Ҳикоят сўнггида Садиржон қаршисида Гулҳуморнинг кўз ёш тўкиши қалбидаги туғён белгиси, бобоси томонидан сингдирилган ўзлик, севги нишони, аммо у бир лаҳзалик ҳодиса бўлиб, ўрнини тарих ва маъданият (кенг маънода тузум) етиштирган Гулҳумор Хамраевна эгаллайди. Аввалги директор нутқидаги паразит сўз – "билдийизми" сўзининг Гулҳумор нутқига кўчиши уни корчалонлар, Кабиров каби инсонлар қаторига қўшилганлигини далиллаш билан бирга аёллик хусусиятларини тамоман бой берганлигини кўрсатади.

Хулоса қилиб айтганда, Кабировнинг Гулҳуморни биринчи ўринбосар қилиб тайинлашидан мақсад – ўзига "қиз" қилиб олишдан иборат. Гулҳуморнинг директор мансабини эгаллаши эса аввалги директор Кабировни ўлдириш – жиноят орқали амалга ошмоқда. Мансабга олиб борган йўлнинг нотўғри эканлиги, бу йўлда соддалик, самимият, қатъиятнинг йўқ бўлиши Гулҳумор шахси учун фожеа. Аёл шахсининг том маънодаги бахти севги ва унинг ортидаги итоаткорлик, фидойилик натижасида қўлга киритилиши Гулҳумор образи мисолида ҳаққоний ёритилган.

Адабиётлар

1. Куронов Д. Адабий ўйлар. – Т.: Академнашр, 2016.
2. Омон Мухтор. Тўрт томон қибла. – Т.: “Шарқ”, 2000.
3. Каримов. Ҳ. Ўзбек романларининг тараққиёт тамойиллари. -Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008. 124- б.
4. Норматов У. Ўзига хослик сирлари. “Насримиз анъаналари”. -Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980.
5. Назаров. Ў. Омон Мухтор романларида бадиий хронотоп муаммоси: автореф. дис. ... ф.ф.ф.д. –Қарши: 2018, 47-б.
6. Ҳар кимнинг ўз замин, ўз осмони бор.../ Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1998, 6 март.

РЕЗЮМЕ

Мақолада аёл образи, унинг руҳиятидаги эврилишлар, миллий ўзликни йўқотиш жараёни Омон Мухторнинг “Минг бир қиёфа” романи мисолида ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается образ современной женщины, эволюция её психики, процесе самоуничтожения на основе анализа романа Омана Мухтора “Минг бир киёфа”.

SUMMARY

The article deals with the study of the image of a modern women, evolution of her psychology, process of self destruction on the basis of the analysis of the novel “Ming bir kiyofa” by Oman Mukhtar.

ОРТА ӘСИРЛЕРДЕГИ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИГИН ҚӘЛИПЛЕСТИРИЎДЕ УЛЛЫ БИЙ, УЛЛЫ ӘМИР ЕДИГЕ БАТЫРДЫҢ ТУТҚАН ОРНЫ

(Тарийхый-фольклорлық әдебиятлар тийкарында)

К.Алламбергенов – *филология илимлериниң докторы, профессор*

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: XIV асрнинг 40-йиллари, Жанубий Оролбўйи, сувсизлик, Кердер, Оқ ўрда, Едил-Жайиқ.

Ключевые слова: 40-е годы XIV века, побережье Южного Арала, безводье, Кердер, Белая Орда, Едил-Жайык, батыр Едиге.

Key words: the 40-th of the XIV-th century, the South Aral seaside, waterlessness, Kerder, White Horde, Edil-Jayik, hero Edige.

XIII-XIV әсирлерде, әсиресе XIV әсирдиң 40-жылларында Әмиўдиң суўы тартылып, теңизге түспей қалыўына байланыслы Қубла Арал бойларында жүз берген қурғақшылық ерте орта әсирлердеги Қарақалпақ мәмлекетлиги болған Кердер ийелигинде жасаўшы бир-топар түркий руў-қәўимлерди Едил бойларына көшип кетиўге мәжбүр қылды [4:15-16]. Көш басында усы аймақтың үлкен ҳәзирет пири Баба Түкли Шашлы Азиздиң баласы, Ақмаңғытлар бийи Балтышаҳ бек турады. Балтышаҳтың баласы Едиге бул ўақытларда еки-үш жаслар шамасындағы нәресте екен. Әкесиниң Аллаға аманатын тапсырар алдында айтқан ўәсияты бойынша Балтышаҳ көшти аман-есен мәнзилине жеткергеннен кейин, туппа-туўры Өзбек хан ҳүзирине кирип, өзиниң Садр Ата Баба Түклиниң баласы екенлигин айтып, өзи менен бирге көшип барған Ўатанласларына бир тутас ел болып жасайтуғын белгили баслы қолайлы бир мәкан сораўы ҳәм хан инам еткен бул аймақтың қақ ортасына «иргели ел болып кеткеймиз» деген ырым менен Едигеге мийрас етип қалдырылған дәўлет басы мүлк Ақ отаўды тигиўи керек еди. «Отаўың – Отаның, уллы салтанатыңыз екенлигин ҳеш қашан ядтан шығармаң!-деп ўәсият қалдырған екен сонда уллы шайық баласы Балтышаҳға. - Бәлким, уллы мәмлекетимиз Кердер қулағаннан кейинги биз бенен сизге әрман болып қалған уллы нийет - өз алдына отаў тигиў, мәмлекетлигимизди қайта тиклеў бахты ақлығым Едигеге несип етер. Қуда қәлесе, Едигежан ер жетсе, Едил игасы болып, ели-халқын өз алдына иргели ел етер... Ақлығымнан үмитим күшли!»

Бирақ, Балтышаҳ баслаған бул көшке бирден әўмет күлип бақпайды. Көш Дашт баўырына кирер-кирместен-ақ Өзбек ханның әлемнен өткенлиги ҳаққында желдей жүйткип тараған бир суўық хабар Баба Түкли әўладларының да қулақларын аяздай қарып өтеди.

Мине, усылайынша Өзбек ханға атасының аманат сөзин жеткере алмай әрманда қалған Балтышаҳ Едиге деген баласы менен узақ ўақыт (дерлик 35 жылға шамалас) Ақ Орда сорамында жасап қалыўға мәжбүр болады. Бул дәўирлерде Ақ Ордаға дәслеп Мубарак Хожа, оннан кейин аз ғана ўақыт, Өзбектиң үлкен баласы Тыныбек хан, ал соңғы он бес жыл даўамында Шымтайхан, Шымтайдан соң дерлик он жети жылға шамалас ўақыт Орыс хан ҳәм оның балалары ханлық етеди [2:288]. Балтышаҳ пенен Едиге бул ханлар тусында Өзбек хан ҳәм ол басқарған улысты 1320-жылы Узын Хасан Ата, Саййид Ата, Бадр Аталар менен бирликте ислам динине енгизген төрт уллы шайыхтың биреўи кәраматлы Садр Ата Баба Түкли Шашлы Азиздиң әўладлары сыпатында Орда халқы, әсиресе оның сол қанатындағы түркийлер тәрепинен қатты қоллап-қуўатланып, үлкен даңқ-абырайға ийе болады. Оның себеби, Өзбек хан ҳәм оның баласы Жәнибек ханлар тусында Көк Орда, Ақ Орда аймақларындағы моңғол-түрк халықларынын бәри ислам динин толық қабыл етип, олар арасында сол динди тарқатқан мусылман уламаларының мәртебеси асып, олар дерлик Шыңғысый шаҳзадалар дәрежесинде улығланатуғын абырай-мәртебелерге ийе бола баслайды. Орыс хан Баба Түкли әўладларының абырайы арқалы халықты изине ертиў мақсетинде ўақтынша болса да Балтышаҳ пенен оның баласы Едигени илажсыз қоллап-қуўатлаўға мәжбүр болады: Балтышаҳға Орданың сол қанатының әмири [5:69] лаўазымын берсе, Едигени өзлери менен бирге Кердер журттан келген қарақалпақлардың үлкен бир топарына бий етип, соңынан Алтын Орданың әмир ул умары – бас әмири дәрежесине таярлайды [1:213]. Онысыз да Едиге бул ўақытлары халық арасында «атса, оқлар өтпеген, шапса қылыш кеспеген» кәраматлы батырлық даңқы ҳәм «төрели бийде туўған жоқ» деген даналықты ядқа түсиретуғын әдил төре, кәтқуда бий екенлиги менен үлкен абырайға ийе бола баслайды. Аўа, Едиге усылайынша кәраматлы Ақ басллы сары қуў урпағы сыпатында кем-кем әпсанаўый қаҳарманға айланып бара береди. Бирақ, бәрибирде, Едигениң кеўли бир нәрседен қатты тынышсызланып жүреди. Ол да болса атасы ўәсиятлап кеткен өз алдына отаў тигиўдей уллы мақсетлерин әмелге асыра алмай атырған шынжырбәнт илажсызлық ҳалаты болады.

Едиге, мине, усындай ойлар қурсаўында илажсыз жүрген жыллардың биринде (1371-жылы) Шағатай улысы беттен әлемди дүрликтирерлик даңғаралы ўақыя болғанлығы ҳаққында дәбдебели хабар шығады. Хабарларға қарағанда, жети пуштында әмир, бек, ҳәкимликтен басқа ханлық намыў-нышаны болмаған әпиўайы түркий барлас әмири Тарағай баҳадырдың улы Темирбек Маўараўннаҳрда моңғоллар ҳүкимиранлығын қулатып, ески түркий Туран журты киндиги Самарқандта бийгәрез өз мәмлекетлигин орнатыпты. Саҳыпқыранға Мәкке саййидларының улығы уллы ҳәзирет пир Саййид Барака пүткил халықтың көз оңында тажыў-тахт пенен бирге уллы салтанат тымсалы болмыш байрақ ҳәм